

гуртожитках і будівельних загонах, на аспірантських «посиденьках» та в ході наукового спілкування.

Сучасне 70-річчя Володимира Йосиповича Борисенка ми сприймаємо не як «старечий» ювілей, а як новий рубіж для наповнення подальшого життя багатим змістом.

Від усіх однокурсників, відданих друзів, бажаю ювіляру нових наукових здобутків, здоров'я, збереження життєвого тону і нестаріючого гарного настрою.

**Олександр Сушко
(Київ)**

СЛОВО ПРО ПРОФЕСОРА

Володимир Йосипович Борисенко вперше з'явився на історичному факультеті в якості викладача-сумісника в 1986 р. на заміну доцента Геннадія Стрельського, який в цей час перебував на стажуванні. Я тоді був молодим деканом факультету і добре це па'мятаю. Володимирі Йосиповичу дали читати нормативний курс «Історіографія історії СРСР», який він і вів протягом трьох років. Насамперед кидалося у вічі, що новий викладач добре володіє методикою навчального процесу, читанням лекцій, роботи зі студентами. Це вже пізніше, в ході ближчого спілкування, ми дізналися, що він 2 роки працював вчителем історії та суспільствознавства в одній з сільських шкіл під Києвом. Спираючись на свій педагогічний досвід, новий викладач встановив добрий контакт з студентами, зацікавив їх викладом свого навчального предмету, що аж ніяк не був у фаворі студентської молоді. Педагогічному успіху нового викладача сприяло те, що лекторський курс він по-можливості доповнював порівняльним аналізом відповідних історичних праць українських вчених. Характерно, що при цьому лектор уникав заполітизованих оцінок історичного надбання вітчизняних істориків, що також притягувало до нього молоді уми. Крім того, молодий вчений зацікавив студентську молодь науковою роботою, специфікою діяльності Інституту історії АН України, зорієнтував її на місця пошуків літератури з читаної навчальної дисципліни.

Володимир Йосипович плавно влився в колектив кафедри методики, що було немаловажним у його наступній педагогічній діяльності. Нового викладача добре сприйняли доценти Г.О. Цвікальська, В.П. Пастухов, Т.В. Ладиченко та інші члени кафедри й допомагали йому в роботі своїми порадами. Звертала на себе увагу його поведінка в колективі, насамперед доброзичливість і розважливість у напружених ситуаціях, коли вони загрожували перерости у відкриті конфлікти. Такі риси характеру викладача-сумісника оцінило й керівництво факультету.

Тому, коли постало питання про завідувача створеної за наказом ректора інституту академіка М.І. Шкіля 29 березня 1990 р. кафедри історії України, й було не випадково запропоновано цю посаду Володимира Йосиповича. Офіційне оформлення його завідувачем відбувалося досить прискіпливо і я його й сьогодні добре пам'ятаю. Були додатково наведені довідки про Володимира Йосиповича в Інституті історії, узгоджена його кандидатура у заступника ректора інституту доцента А.Г. Слюсаренка. Я мав окрему розмову про нього з академіком Троньком Петром Тимофійовичем, якого знав до цього, й отримав від нього про претендента на завідування кафедрою найкращу рекомендацію. Про це я й доповів ректору інституту академіку М.І. Шкілю під час заключного

обговорення кандидатури Володимира Йосиповича. До того ж, керівництво вузу та і нас влаштувало те, що претендент мав восени 1990 р. захищати докторську дисертацію з історії України. Після відповідного наказу ректора Володимир Йосипович у травні 1990 р. став в.о. завідувача кафедри історії України.

Створення нової кафедри і поява нового завідувача були в цілому позитивно сприйняті на історичному факультеті. Правда, були й відверті недоброзичливці та заздрісники, які пробували перешкоджати роботі завідувача та компрометувати його перед колегами. Однак, ми всіляко гамували такі пристрасті, не давали їм розгорятися та всіляко підтримували організаційну й методичну діяльність завідувача кафедри історії України. До того ж, у своїх діях він мав найближчого однодумця, колишнього викладача кафедри історії СРСР Б.І. Андрусишина, який всім серцем сприйняв створення першої в педагогічних вузах України кафедри вітчизняної історії. Та й інші, запрошені завідувачем, викладачі дотримувалися таких же патріотичних поглядів, що робило кафедру історії України згуртованим колективом однодумців-патріотів.

Знаменним етапом у діяльності історичного факультету став захист восени 1990 р. Володимиром Йосиповичем докторської дисертації з історії України, а потім і отримання звання професора. З цього часу протягом багатьох років він був єдиним доктором-професором на історичному факультеті, чим ми дуже дорожили і що високо цінували. Сьогодні я не впевнений, що хтось інший міг би справитися з проблемами організаційного створення кафедри, якої ще не було в педагогічних вузах України, і, що не меш важливо, забезпечити навчальний процес з нових методологічних і патріотичних позицій. Не забуваймо, що тоді ще значний вплив мала партійна організація на факультеті та в інституті, були наявними проімперсько-російські настрої певних кіл суспільства. Серйозною загрозою для нововведення була невирішеність долі України та й взагалі Радянського Союзу. Існувала явна загроза реваншу консервативних сил, з їх наступною реакцією на прогресивні нововведення як в Україні в цілому, так і в інституті зокрема. Факультет, як і увесь інститут, був збуджений, студенти вимагали не тільки політичних, але і навчально-виховних перемін. Для деканату в цих умовах було головним не випустити ситуацію з під контролю, що ми в міру можливого й робили.

У таких складних умовах Володимир Йосипович та й викладачі кафедри історії України однозначно зайняли патріотичні позиції, що, в цілому, сприяло патріотичній консолідації й всього факультету. Одночасно кафедра історії України успішно виробляла програму курсу, по крупницях підбирала навчальну літературу й нарешті створила власний навчальний курс профільної дисципліни. Пам'ятаю як до мене приходили вчителі шкіл, викладачі з інших вузів Києва та й інших міст і прохали допомогти ознайомитися з навчально-методичними напрацюваннями кафедри. Кафедра історії України стала основною на факультеті. Це сприяло підвищенню авторитету історичного факультету як в інституті, так і по всій Україні, виріс престиж навчальної дисципліни «Історія України», зросла кількість бажаючих навчатися на ньому. До нас потягнулися бажаючі поступити до аспірантури і докторантури кафедри з різних вузів України, що також працювало на авторитет факультету.

Характерною рисою діяльності Володимира Йосиповича, як завідувача кафедри історії України, стала виразна любов до історії України, готовність її пропагувати і захищати. Ми неодноразово були свідками, коли він прямо виступав проти її паплюження

і очернення, через радіо, пресу і телебачення пропагував свою любиму історію України, відновлював правду про історичні події, факти та визначних особистостей України.

Безумовною заслугою Володимира Йосиповича стало переведення кафедри історії України на рейки Болонського процесу згідно рішення ректорату університету на чолі з ректором академіком В.П. Андрущенко. Будучи членом Вченої ради університету, Володимир Йосипович активно включився в перебудову навчального процесу. За керівництва Володимира Йосиповича кафедра історії України стала не тільки провідною на факультеті, але й ініціатором та виконавцем багатьох новаторських ідей і проектів. Вона перша в Україні створила державний стандарт підготовки вчителя-бакалавр з історії України, комплект навчально-методичних матеріалів з підготовки вчителя історії різних рівнів. Великий резонанс в Україні мало відкриття єдиного в НПУ ім. М.П. Драгоманова кабінету-музею М.П. Драгоманова, до якого на ознайомлення приїжджають студенти, вчителі та й всі бажаючі з різних міст України. З ініціативи Володимира Йосиповича і під його головуванням була відкрита єдина і перша в Україні Спецрада по захисту кандидатських дисертацій з методики історії України. Тим самим було започатковано розвиток методики історії України на принципово нових методологічних засадах. Є його заслуга й у створенні Спецради по захисту дисертацій з історії України, в якій він успішно виконує обов'язки заступника голови.

Нам імпонує те, що Володимир Йосипович є заслужено знаним в Україні через різні види своєї професійної та громадської діяльності. Тисячі наших випускників мають найновітні знання з історії України, почерпнуті від викладачів кафедри історії України, і з гордістю говорять про це, незалежно від виду своєї діяльності. Вражає особиста працездатність самого Володимира Йосиповича. Маючи понад дві сотні публікацій, він не припиняє наукового і методичного пошуку, щороку публікує нові й нові матеріали. Причому серед них не тільки журнальні статті, але й солідні монографії та навчальні посібники, що викликають непідробний інтерес не тільки вчителів, викладачів, студентів, але й широкого кола інших читачів.

Хочеться відзначити й таку рису Володимира Йосиповича, як піклування про підготовку професійних кадрів та підвищення їхнього професійного рівня. Якщо сказати тільки про те, що на кафедрі всі викладачі мають наукові ступені, а половина їх є нашими випускниками, то цього буде явно замало. Володимир Йосипович піклується й про увесь факультет. Майже половина нинішніх докторів наук факультету апробували свої докторські дисертації на кафедрі історії України, а потім дістали й рекомендації на їх захист. Відповідний висновок кафедри історії України є своєрідним пропуском до наукового ступеня, з яким рахуються і Спеціалізовані вчені ради по захисту дисертацій. Випущені кафедрою доктори і кандидати наук працюють у різних містах і вузах України, примножуючи авторитет Володимира Йосиповича як керівника потужної наукової школи.

За свою діяльність Володимир Йосипович має чимало різних нагород, у тому числі й відзнаку Заслуженого діяча науки і техніки. Але поряд з ними є ще й інші відзнаки. Це насамперед глибока вдячність студентів, колег по роботі за його беззавітну працю на благо людини, на благо українського суспільства, на благо всієї України.

ІСТОРИЧНА ОЦІНКА ХАРАКТЕРУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ В.Й. БОРИСЕНКА

Метою нашого дослідження є спроба аналізу наукової позиції В.Й. Борисенка в контексті оцінок вченим змісту, перебігу, характеру та наслідків міграційних процесів окресленого періоду, їх впливу на динаміку соціально-економічного розвитку Лівобережної України. Це завдання непросте, особливо якщо враховувати (а це робити просто-таки необхідно) той твердолобий ідеологічний тиск, який чинився на історичну науку та на істориків в Українській РСР у 1970 – 1980-х рр. Відтак, учені неминуче мали враховувати пануючі в радянській історіографії періоду «застою» ідеологічні постулати та шаблони, а, бажаючи остаточно не зрадити справі пошуку історичної правди, мушили освоювати езопову мову на сторінках своїх цензурованих видань.

Вагому частину багатогранного наукового доробку відомого вітчизняного історика сучасності В.Й. Борисенка становлять дослідження соціально-економічних проблем і процесів на Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. Бібліографія праць ученого з цієї тематики складає не один десяток робіт [1]. Серед різних аспектів проблеми, що їх вивчав і продовжує студіювати Володимир Йосипович, помітне місце посідають його дослідження міграційних процесів в Україні другої половини 50 – 90-х рр. XVII ст. Авторський наратив, оцінки вченого щодо змісту, перебігу, характеру та наслідків міграційних процесів окресленого періоду, їх впливу на конкретні показники соціально-економічного розвитку підросійської України після «Хмельниччини» та «Руїни» наприкінці 1700 – на початку 1790-х рр. отримали визнання у вітчизняній академічній історіографії. У цей період, В.Й. Борисенко став співавтором кількох колективних узагальнюючих наукових праць, підготовлених і виданих в Інституті історії АН Української РСР. Це передусім другий том багатотомної «Історії Української РСР» (1979), де перу вченого належить третій розділ («Соціально-економічний розвиток і політичне становище України в другій половині XVII століття») [2], а також новаторське для свого часу дослідження у формі нарисів – «Українська народність» (1990), у якому чи не вперше, в тоді ще радянській академічній історіографії, було зроблено спробу подати цілісну картину етногенезу нашого народу на тлі його соціально-економічної та етнополітичної історії. У цьому виданні Володимир Йосипович став автором підрозділу «Територія і населення України в другій половині XVII ст.», де, в колі інших порушених наукових проблем, вчений приділив велику увагу саме міграційним процесам на етнічній території українського народу визначеного періоду [3, с. 93 – 98]. В контексті міграційних процесів другої половини XVII ст. історик розглядав і втечі на територію Лівобережної України селян-кріпаків із Московії [4, с. 104 – 111].

Вперше до аналізу ролі міграційних процесів у господарському освоєнні Лівобережної України В.Й. Борисенко звернувся у другому томі «Історії Української РСР» (К., 1979), характеризуючи процес утворення феодалного землеволодіння та землекористування на Слобожанщині у другій половині XVII ст. На думку вченого цей процес мав особливості, що, власне, зумовлювалися характером самого